

будуть де-факто ігнорувати існування сусіда, віддавши перевагу іншим політичним векторам. З подальшим співіснуванням України та Республіки Білорусь та підписанням нових договорів, ми зможемо продовжити дослідження та встановити й порівняти тенденції білоруського вектору зовнішньої політики України в періоди правління кожного з Президентів України від 1991 до 2015 року.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/112_011. – 10/10/2012.
2. Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/112_692. – 10/10/2012.
3. Там само.
4. Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/112_004. – 10/10/2012.
5. Лукашенко поблагодарил Ющенко за поддержку на всех уровнях. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://naviny.by/rubrics/politic/2009/01/21/ic_media_video_112_2692/. – 10/10/2012.
6. Минск излечился от аллергии на «оранжевый» Киев. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://naviny.by/rubrics/politic/2009/01/20/ic_articles_112_160851/. – 10/10/2012.
7. Беларусь и Украина будут создавать новые совместные предприятия. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://naviny.by/rubrics/economic/2009/06/12/ic_news_113_312861/. – 10/10/2012.
8. В Минск прибыла делегация Верховной рады Украины. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://naviny.by/rubrics/politic/2009/06/29/ic_news_112_313683/. – 10/10/2012.
9. "Отношения Беларуси и Украины напрягают некоторых руководителей в других государствах". – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://news.tut.by/politics/151735.html>. – 10/10/2012.
10. Янукович и Лукашенко покумекали, как утереть Европе нос. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://for-ua.com/politics/2010/04/29/154443.html>. – 10/10/2012;
11. Янукович як двигун Лукашенка в Європу. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://www.bbc.co.uk/ukrainian/world/2010/04/100429_yanuk_belarus_sp.shtml. – 10/10/2012.
12. «М'яка сила» України в Білорусі. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://glavcom.ua/articles/5160.html>. – 10/10/2012.
13. Крет Р. М. Білорусь і Україна в реаліях східної політики ЄС. // Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. – Випуск 9. – 2010. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/slv/2010_9/st21.pdf. – 10/10/2012.
14. О торгово-экономическом сотрудничестве Республики Беларусь и Украины. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://ukraine.mfa.gov.by/rus/relations/trade/>. – 10/10/2012.
15. О состоянии торгово-экономического сотрудничества Украины с Республикой Беларусь за январь – февраль 2012 года. – [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://www.belarus.mfa.gov.ua/belarus/ru/1055.htm>. – 10/10/2012.

УДК 947.084.3/.6(477.6):364

БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ У ДОНБАСІ В ПЕРІОД 20-Х РОКІВ ХХ СТ.: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Ю.Р. Остроушко, І.І. Мартинчук

Резюме. Становище безпритульних дітей післявоєнного періоду 20-х рр. ХХ ст. постає сумною сторінкою нашої історії. У той же час важливо дослідити та виявити основні заходи у боротьбі з цим явищем, які можуть слугувати взірцем для прийдешніх поколінь. Не достатньо приділяється уваги висвітленню регіональної специфіки становища молодого покоління даного періоду, зокрема на території одного з найважливіших стратегічному відношенні регіонів України – Донбасу. Саме аналіз документальної бази регіону допоможе відтворити недостаючі сторінки історії і в поєднанні з загальнодержавними процесами відновити картину подій.

Ключові слова: безпритульні, Донбас, соціальна допомога, голод, дитячі будинки.

Проблема дитячої безпритульності та бездоглядності не являється новою для сучасного середовища української нації. В умовах трансформації суспільства поширюються негативні тенденції в основних сферах життєдіяльності найбільш соціально незахищених категорій населення. В першу чергу це торкається дітей та

підлітків. Зростає кількість правопорушень, скоєних неповнолітніми, поширюється наркоманія і алкоголізм у підлітковому середовищі. З року в рік зростає чисельність безпритульних дітей. Шлях їхнього розвитку та становлення гідного громадянина України тепер під великим питанням.

За часи панування радянської влади замовчувався істинний стан дитячої безпритульності та роль системи народної освіти в її подоланні. Було характерним перекручування фактів, втрата об'єктивності заради ідеологічної відповідності. Радянська система вимагала возвеличення ролі комуністичної партії, комсомолу та їх керівників у справі подолання дитячої безпритульності.

В сучасних умовах, коли спостерігається посилення соціальних аномальних явищ в Україні, тема виглядає особливо актуальною. Так, в 2003 р. в країні було затримано 33 тис. неповнолітніх за бродяжництво й жебракування, 47 тис. перебувало на обліку в органах внутрішніх справ. Лише харківськими правоохоронними органами було вилучено з вулиці 872 неповнолітніх, із яких 580 займались бродяжництвом, 292 – жебракували [1].

Поряд із практичним, дана наукова проблема має важливе наукове значення. Дослідження історичного досвіду подолання дитячої безпритульності в Радянській Україні в 1920-х роках розкриває нові сторінки в складній і суперечливій за змістом історії України цього періоду, дає підстави по-новому трактувати сумні сторінки нашої історії. Найбільш показовою була ситуація у Донецького регіону, де, в умовах специфіки краю, загальна картина стану безпритульних України доповнюється особливими рисами.

Метою студентського дослідження є системний аналіз стану дитячої безпритульності як соціального явища, обумовленого соціально-економічними та політичними умовами життя суспільства та системного аналізу досвіду подолання дитячої безпритульності в Радянській Україні в 20-і роки ХХ століття на прикладі Донецького регіону.

Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці наукових і популярних праць, у розробці шкільних та вузівських курсів з історії України, при проведенні просвітницької роботи, у практичній діяльності органів місцевого самоврядування, соціальних служб для молоді, різноманітних громадських організацій та установ у вирішенні проблем безпритульних дітей.

Перші наукові праці з проблеми з'явилися безпосередньо в ході її розвитку, що виключало можливість погляду з висоти часу і наклало відбиток на вивчення питання в цілому. Автори цих робіт найчастіше були учасниками процесу подолання дитячої безпритульності, доповідачами на конференціях та нарадах з освіти. До таких праць відносять дослідження Рубинштейна, Футера [2]. В працях М. Левітіної (Маро), Є. Каткова, Є. Лівшиць, В. Куфаєва, П. Люблинського, А. Залкінда висвітлюються не тільки історичні, але й правові, педагогічні та психологічні аспекти проблеми [3]. На рубежі 1920-1930-х рр. з'являються праці Л. Лозинського, Г. Салька та інших дослідників, в яких зображується процес подолання дитячої безпритульності в Україні [4]. В працях знаних педагогів Г. Арнаутова, В. Іонової, З. Карамішевої, С. Коваленко, О. Русанової, П. Середи та С. Чеха поряд із багатим фактичним матеріалом, акцент зроблено на висвітленні ролі комуністичної партії в процесі подолання дитячої безпритульності [5]. В 1970-х рр. побачили світ статті Ю. Гербеєва, С. Держинської, Т. Бібанова, М. Давидова, М. Рибаківа, Н. Султанова, О. Бойка, де аналізується нормативно-правова база захисту дитинства в 1919-1930-х рр., розкриваються напрямки діяльності Всеросійської Надзвичайної Комісії (ВНК), Ради Захисту Дітей (РЗД) і Центральної комісії допомоги дітям (ЦКДД) [6]. Розвідки вчених-істориків С. Кульчицького, Є. Шаталіної, А. Рожкова, О. Мовчан, С. Воскобойнікової свідчать

про появу перших критичних робіт щодо визначення місця дитини в суспільно-політичних процесах 1920-1930-х рр. [7]. В 1991-2004 рр. з'являються дисертаційні дослідження українських істориків І. Діптан, А. Зінченко, І. Іщенко та педагогів Л. Тютюнник, В. Виноградової-Бондаренко [8], що висвітлюють культурно-освітні процеси 20-30-х рр. ХХ ст.

В цілому, можна стверджувати, що процес подолання дитячої безпритульності певною мірою знайшов своє відображення в історіографії, але системного дослідження, в якому б визначалась роль державного втручання з позицій сучасності ще не було здійснено. Нечисельною виявляється й інформація про стан дитячої безпритульності в 20-і роки ХХ ст. у Донецькому регіоні. Певна документальна база залишалася закритою для досліджень. Саме тому дане дослідження обумовлене необхідністю аналізу документальної бази з даної проблематики.

Боротьба з дитячою безпритульністю в Україні мала цілу ланку етапів, які зумовлювалися соціально-економічними умовами розвитку республіки й характеризувалися різними формами та методами надання допомоги безпритульним.

З перших років радянської влади головну турботу про безпритульних було покладено на Народний комісаріат соціального забезпечення, а з 1921 року – на Народний комісаріат освіти. Певні повноваження в цій галузі мали народні комісаріати охорони здоров'я, праці та юстиції. Першим центральним органом, який об'єднав зусилля всіх комісаріатів, була Рада захисту дітей, створена декретом РНК УРСР від 14 березня 1919 року. Рада забезпечувала узгодженість роботи установ та організацій щодо врятування дітей. Головним напрямом її діяльності було влаштування безпритульних до інтернатних закладів. 28 листопада 1922 р. уряд України прийняв рішення про ліквідацію Ради і створення нового органу боротьби з безпритульністю – Центральної комісії допомоги дітям (ЦКДД) при ВУЦВК на чолі з Г.І. Петровським. На відміну від Ради, ЦКДД мала більш широку компетенцію, фінансову самостійність і була спрямована на остаточну ліквідацію безпритульності шляхом скоординованих зусиль держави й громадськості.

На території Донецького краю діяли підвладні структурні органи – губернські та окружні, зокрема: Губернський відділ соціального виховання, окружні комісії допомоги дітям, товариство «Друзі дітей».

Велике значення для підвищення ефективності роботи щодо порятунку дітей мало створення дитячої соціальної інспекції при відділі правового захисту дітей Наркомосу. Комісія провадила роботу в напрямках: боротьби з жебрацтвом, дитячою безпритульністю, проституцією, спекуляцією, правопорушеннями, експлуатацією дітей, жорстоким поведінням у родині. Цікавим є досвід роботи самих інспекторів - братів і сестер соціальної допомоги. Це були люди не молодші за 21 рік, вони відвідували майстерні, окремі родини, установи, затримували неповнолітніх правопорушників і направляли їх у дитячі приймачі-розподільувачі. На території Донбасу такі заходи не набули масовості, а відзначалися спорадичністю.

Таким чином, в 1920-х роках в цілому було завершено створення законодавства з питань охорони дитинства. А завдання щодо її здійснення було покладено на народні комісаріати освіти, соціального забезпечення, охорони здоров'я та праці, частково юстиції. Сам же процес втілення запланованого відбувався безпосередньо на місцях.

Перші заходи уряду щодо створення системи охорони дитинства та боротьби з дитячою безпритульністю дали позитивні результати. Але, тенденція до спаду безпритульності не отримала подальшого розвитку, бо голод 1921-1922 рр. призвів до різкого збільшення чисельності безпритульних дітей. Влітку 1921 р. широко розгортається збір продукції для дітей. Масово збирається наступна продукція: яйця, мука, олія, рушники, полотно з урахуванням тижневих зборів [9]. Документи містять відомості про

осіб, що вносили пожертви на користь голодуючих. За приблизними підрахунками тижневий збір продукції у серпні 1921 р. залучив від 1200 до 1300 небайдужих [10].

В листопаді 1922 року РЗД була ліквідована, а її правонаступницею стала Центральна комісія допомоги дітям (далі – ЦКДД), яка мала більш широкі повноваження і фінансову самостійність. Перші роки діяльності ЦКДД дали позитивні результати – кількість безпритульних дітей почала зменшуватися (за офіційними даними в 1923 р. нараховувалося близько 50 тис. безпритульних дітей) [11], але даний показник не продовжив знижуватися, оскільки виникають інші соціальні умови, в яких все більше дітей залишаються на вулиці.

Поряд із тим буденність позначалася проведенням масових заходів, звичних радянському періоду. Важливе місце посідало проведення свята 1-го травня. Кожна установа, що проводила безпосередні роботи з дітьми, отримувала план проведення урочистих заходів з нагоди святкування. Планувалося проведення мітингу, що обов'язково супроводжувався співами інтернаціоналу. На мітингу був присутнім представник із центра, який пояснював значення свята (не чіпаючи якихось релігійних забарвлень) [12]. Влаштувалися дитячі ігри на свіжому повітрі, спектаклі, святкові обіди. Особливу увагу приділяли змістовному наповненню промов, підбору пісень, тематиці виступів і постанов, що мали відображати важливість партійної діяльності, вагомість пролетарської революції. Тобто на вихованців дитячих установ, зокрема й дитячих будинків, неабиякий вплив мали віяння радянського керівництва, що відображалось у формуванні абсолютної прихильності до влади.

Стан дитячих будинків 20-х рр. ХХ ст. залишав бажати кращого. Із доповіді завідувача дитячого будинку в Олексієво-Орловську Маріупольського округу про стан закладу дізнаємося: «...а в отделе спокойно сидят, когда нужно кричать, стучать от всего этого ужаса... Только обуви и теплого белья скажем что и нет...» [13].

Масове розгортання дитячої безпритульності вимагало від державних керівників рішучих заходів. Зокрема, в Маріупольській окружній комісії від вересня 1927 р. зафіксований дозвіл на проведення безпрограшної лотереї, частка грошей від якої спрямована на боротьбу з безпритульними [14]. Лотерея «Счастливый номер» мала на меті перерахування до фонду окружної комісії у боротьбі з безпритульними суму у розмірі 3 руб. 50 коп. з кожної проданої карти впродовж місяця.

За підрахунками Маріупольської округової комісії допомоги дітям, на період з 1 березня по 15 липня 1928 року (5,5 місяців), сума, необхідна для забезпечення дитячих будинків округу, має складати 9.042 карб. [15]. Однак, до дитячих будинків надійшла сума у розмірі 1.000 карб. (від Червоного Хреста та Округової комісії допомоги дітям) [16]. Це дає підставу говорити про жахливо низький стан фінансування дитячих будинків Донецької губернії зазначеного періоду, що стало критичним в умовах післявоєнного періоду та років голоду.

В цілому на протязі 20-х рр. вівся наполегливий пошук педагогічно ефективної системи діяльності дитячої організації. Цей процес до того часу ще не завершився [17]. Не дивлячись на важкості, він характеризувався результативними творчими знахідками у розв'язанні таких складних виховних задач, як розвиток в дітях громадянства, патріотизму, почуття суспільного обов'язку. Організація загальних справ, свят, залучення піонерів до активної участі в оточуючому житті – все це було значимою стороною соціального виховання нового покоління [18].

На кінець 1920-х років склалися всі необхідні організаційні та матеріально-фінансові передумови для вилучення з вулиці решти безпритульних. Масова вулична безпритульність майже зовсім зникла. Однак перед державою виникає ряд нових завдань, невирішеність яких на кінець 20-х років ХХ ст. не дає можливості говорити про повне подолання дитячої безпритульності в Донбасі й Україні в цілому. Це, в першу

чергу, недостатнє фінансування дитячих закладів. Але саме аналіз досягнень і помилок подолання безпритульності у 1920-і роки допоможе уникнути помилок у розв'язанні цієї проблеми на сучасному етапі й дасть уявлення про перебіг ідей у виховній практиці щодо цього контингенту дітей і підлітків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барсукова І. Хто поладить „Діряву парасольку?“ / І. Барсукова // Урядовий кур'єр. – 2004, 24 січня. - С.11.
2. Рубинштейн В.И. Понятие и виды детской беспризорности / В.И. Рубинштейн // Право и жизнь. - 1925. - Кн.4. - С.95-101; Футер Д.К. Вопросы детской беспризорности в Германии и Австрии / Д.К. Футер // На помощь детям. - М., 1926. - С.97-100.
3. Катков Е.С. Среда беспризорного подростка / Е.С. Катков // Путь просвещения. - 1924. - №4-5; Залкинд А.Б. Психопаты ли беспризорные? / А.Б. Залкинд // Вестник просвещения. - 1924. - №9. - С.135-139.
4. Лозинский Л.О. О детях-вожаках / Л.О. Лозинский / Коллективы беспризорных и их вожаки. - Харьков, 1926.; Салько Г. Безпритульність та боротьба з нею / Г. Салько. - К., 1931.
5. Русанова О. Дети народа (Забота о детях в СССР) / О. Русанова. - М., 1948.; Коваленко С.С. История возникновения и развития детских домов в Украинской ССР в период с 1917 по 1929 гг.: Дис. ... канд. пед. наук. - К., 1954. - 240 с.
6. Гербеюв Ю.В. Ленинские декреты о защите детства (1917-1922 гг.) / Ю.В. Гербеюв // Воспитание школьников. - 1970. - №3. - С.5-6; Бибанов Т.П. Общество «Друзья детей» / Т.П. Бибанов // Вопросы истории. - 1985. - №12. - С.166-168.
7. Кульчицький С.В. Становище дітей на Україні у 1931-1933рр. (Документи, розповіді) / С.В. Кульчицький, Є.П. Шаталіна. - К., 1989. - 26 с.; Мовчан О.Н. Іноземна допомога голодуючим України в 1921-1923 рр. / О.Н. Мовчан // Український історичний журнал. - 1989. - №10. - С.81.
8. Зінченко А.Г. Дитяча безпритульність в Радянській Україні в 20-х – першій половині 30-х років ХХ ст.: Дис. ... канд. істор. наук. - Одеса, 2002. - С.189.
9. Донецький обласний державний архів (далі - ДАДО), ф.2580, оп.1, спр.2, арк.31.
10. ДАДО, ф.2580, оп.1, спр.2, арк.30.
11. Виноградова В. Проблеми дитячої безпритульності (20-і рр. ХХ ст.) / В. Виноградова // Рід. шк. - 1999. - № 10. - С.178.
12. ДАДО, ф.2580, оп.1, спр.2, арк.4.
13. ДАДО, ф.2580, оп.1, спр.2, арк.96.
14. ДАДО, ф.1208, оп.1, спр.2, арк.1.
15. ДАДО, ф.2580, оп.1, спр.2, арк.5.
16. Там само.
17. Кульчицький С.В., Шаталіна Є.П. Становище дітей на Україні у 1931–1933рр. (Документи, розповіді) / С.В. Кульчицький. – К.: Вища школа, 1989.– С.19.
18. Лившиц Е.О. Система и методах воспитания трудных детей / Е. Лившиц // На путях к новой школе.-1927.-№2. - С.78-97.

УДК 347.252

УЗУФРУКТ ЯК ОБМЕЖЕНЕ РЕЧОВЕ ПРАВО

О.О. Павленко, Л.В. Красицька

Резюме. У статті досліджено узуфрукт як обмежене речове право. На основі аналізу законодавства європейських країн визначено особливості законодавчого регулювання узуфрукту. Наведені відмінності узуфрукту від інших обмежених речових прав. Визначено, які конструкції прав "узифруктного" типу можна запровадити в Україні, а також запропоновано зміни до глави 32 ЦК України.

Ключові слова: узифрукт, сервітут, заповідальний відказ, емфітевзис, договір.

Узуфрукт як право обмеженого користування чужою річчю із одержанням доходів від неї давно відоме вітчизняній цивільно-правовій науці, адже наукові розробки в зазначеній галузі проводилися ще в російській дореволюційній цивілістиці. Так званому "праву пользовладения", подібному зарубіжному інституту узифрукту, визначали самостійне місце в системі обмежених речових прав у проекті Цивільного